

METODIKA PRÁCE ASISTENTA PEDAGOGA

VZTAHY ŽÁKA VE SKUPINĚ

Roman Pešek

SYSTÉMOVÁ PODPORA
INKLUZIVNÍHO
VZDĚLÁVÁNÍ V ČR

METODIKA PRÁCE ASISTENTA PEDAGOGA

VZTAHY ŽÁKA VE SKUPINĚ

Roman Pešek

SYSTÉMOVÁ PODPORA
INKLUZIVNÍHO
VZDĚLÁVÁNÍ V ČR

Partneři projektu:

Recenzenti:

Mgr. Martin Polenský

Irena Plevová, Dis.

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Publikace vznikla díky projektu Systémová podpora inkluzivního vzdělávání v ČR CZ.1.07/1.2.00/43.0003. Tento projekt je spolufinancován ESF a státním rozpočtem ČR.

Neoprávněné užití tohoto díla je porušením autorských práv a může zakládat občanskoprávní, správněprávní, popř. trestněprávní odpovědnost.

METODIKA PRÁCE ASISTENTA PEDAGOGA
VZTAHY ŽÁKA VE SKUPINĚ

1. vydání

© Roman Pešek, 2015

© Univerzita Palackého v Olomouci, 2015

ISBN 978-80-244-4707-0

OBSAH

PODĚKOVÁNÍ	5
ÚVOD	7
1 ZÁKLADNÍ EMOČNÍ POTŘEBY DÍTĚTE	9
2 KDO JE ŽÁK SE ZDRAVOTNÍM POSTIŽENÍM	13
3 PŘEDPOKLADY ÚSPĚŠNÉ INTEGRACE HANDICAPOVANÝCH ŽÁKŮ	15
4 NEPŘIMĚŘENÉ OBAVY ZE SPECIÁLNÍCH TŘÍD A ŠKOL	19
5 SOCIÁLNÍ KLIMA TŘÍDY	23
6 ZJIŠŤOVÁNÍ KLIMATU TŘÍDY A SOCIOMETRIE	25
7 PROGRAMY SELEKTIVNÍ PRIMÁRNÍ PREVENCE.	29
8 SEZNÁMENÍ SPOLUŽÁKŮ S HANDICAPEM INTEGROVANÉHO ŽÁKA	31
9 KRUH PŘÁTEL	37
10 TIPY, JAK POMOCI DÍTĚTI S ASPERGEROVÝM SYNDROMEM VE TŘÍDĚ	41
11 ŠIKANA	45
ZÁVĚR.	51
LITERATURA	52
PŘÍLOHA	54
O AUTOROVI	57

„Osamělost je jediné skutečné postižení.“

David Pitonyak

*„Je pravda, že špatný bývá
ten, kdo jiný názor mívá?
Kdyby lidé stejně žili,
podobní si všichni byli,
Země bude nudná celá.
Lepší ten, kdo dobro dělá,
než ten, kdo se lidem líbí.
Přátelství všem snadno slíbí,
v srdci ale zradu chystá.
Lepší než on duše čistá.
Jeden může pravdu míti
a ostatní v bludu býti.
Nechej všechny, kdo jsou jiní,
většinou tím nejsou vinní.
Zlý je jen ten, kdo zlo činí.
Nesud' lidi podle vzhledu,
sud' je podle duší.
Je úplně bezvýznamné,
komu z nás co sluší.“*

Báseň napsal chlapec s Aspergerovým syndromem ve věku 13 let. (Thorová, 2008)

PODĚKOVÁNÍ

Zvláštní poděkování patří kolegovi z APLA Praha Martinu Svobodovi, terapeutovi a lektorovi skupinových nácviků sociálních dovedností pro děti s Aspergerovým syndromem, který se významným způsobem podílel na vytváření této metodické publikace.

ÚVOD

Mnoho dětí se zdravotním postižením, včetně dětí s Aspergerovým syndromem (více viz Thorová, 2007), navštěvuje běžné mateřské, základní, střední i vysoké školy. Tyto integrované děti nemají jen speciální vzdělávací potřeby, na které by učitelé měli umět reagovat speciálními vzdělávacími metodami. Mají také speciální adaptační potřeby, které se týkají jejich přizpůsobení a přijetí v kolektivu spolužáků. Pro děti se zdravotním postižením je velmi důležité, aby uměly s ostatními spolužáky dobře komunikovat, aby mezi nimi obstály. V mnoha oblastech souvisejících s adaptací do třídního kolektivu mají tyto děti různé potíže a je třeba jim adekvátními způsoby pomáhat. Pokud se tak neděje, vzniká značné riziko, že bude negativně ovlivněno jejich sebevědomí do budoucna.

Každé handicapované dítě čili dítě se speciálními vzdělávacími a adaptačními potřebami zastává ve školní třídě různé postavení, které se může v průběhu jeho školní docházky měnit. Na pozici dítěte ve třídě má vliv mnoho faktorů, např. typ postižení, sociální a emoční inteligence dítěte, jeho stávající sebevědomí, často určované minulými zážitky, podpora pedagogů a jejich spolupracovníků (včetně asistenta pedagoga), podpora spolužáků, podpora externích odborníků a organizací. Nesmíme zapomínat ani na důležitost podpory rodičů dítěte se zdravotním postižením – tato podpora je určována mj. dobrou komunikací se školou. Důležitá je rovněž podpora nebo alespoň tolerance rodičů nehandicapovaných dětí.

Publikace je určena především pro asistenty pedagoga, kteří pomáhají dětem s handicapem, hlavně dětem s Aspergerovým syndromem, integrovaným v běžných třídách. Užitečné informace zde ale mohou najít také učitelé, děti se zdravotním postižením, spolužáci dětí se zdravotním postižením a také rodiče všech dětí.

Cílem publikace není uvádět standardní pracovní náplň pozice asistentů pedagoga související s podporou naplňování speciálních vzdělávacích potřeb dítěte se zdravotním postižením – tyto informace jsou dostupné v mnoha kvalitních publikacích, např. Čadilová, Žampachová a kol. (2006), Kendíková a Vosmík (2013) aj. Cílem níže uvedeného textu je asistentům pedagoga předat základní informace jednak o faktorech, které mají vliv na utváření třídního klimatu, a jednak o možnostech, jak lze tyto faktory pozitivně ovlivňovat. Publikace je jen jakýmsi úvodem do dané problematiky, jak pracovat se třídou, kde je integrován žák se speciálními vzdělávacími potřebami. Pro plnohodnotné využití níže zmíněných metod v praxi je nutné další a podrobnější studium a vzdělávání v tomto tématu.

Asistent pedagoga by měl být v této souvislosti dobře informovaný. Měl by se během výuky i přestávek stát dobrým pozorovatelem stavu třídního klimatu, měl by umět dobře komunikovat především s učiteli a s rodiči dítěte se zdravotním postižením, a těm by měl umět navrhnout vhodné prostředky, jak klima ve třídě pozitivně ovlivňovat.

ZÁKLADNÍ EMOČNÍ POTŘEBY DÍTĚTE

Vztah a emoční potřeby Rostlina může růst a zdárně vyrůst jen v úrodné, dobře kultivované půdě. Stejně tak děti, včetně dětí se zdravotním postižením, potřebují takovou „úrodnou půdu“. Touto půdou jsou především prostředí a mezilidské vztahy, které jim mohou pomoci naplňovat jejich základní emoční potřeby. Jedná se o potřeby bezpečí, přijetí, uznání a sebeurčení. Potřebu uznání a sebeurčení lze zahrnout pod potřebu přijetí. Pokud druhého člověka umíme ocenit a dáváme mu najevo, že respektujeme jeho názory, znamená to pro něj, že ho přijímáme. V této souvislosti jsou pro dítě se zdravotním postižením mimořádně důležité i vztahy ve škole a ve třídě – jedná se o vztah dítěte se zdravotním postižením s učiteli a s jinými pedagogickými pracovníky (včetně asistentů pedagoga), jedná se o vztah dítěte se zdravotním postižením s ostatními spolužáky. V mimoškolním prostředí je především v raném věku dítěte důležitá kvalita vztahu mezi dítětem a jeho rodiči. Věnujme se nyní jednotlivým výše uvedeným základním (bazálním) potřebám dítěte, které lze promítnout i do školního prostředí:

Bezpečí **Pocit bezpečí** se odráží v myšlenkách: „*Učitelé se budou ke mně předvídatelně chovat, vím, co od nich mohu čekat, když se nějak zachovám, učitelé vědí, jak mě mají učit, vím, že mě ochrání v případě nebezpečí, například šikany, nic zlého se mi nestane. Spolužáci mi nebudou ubližovat.*“

Přijetí **Pocit přijetí** se odráží v myšlenkách: „*Učitelé a spolužáci mě mají rádi, váží si mě, chápou mě, berou mě takového, jaký jsem, včetně mých projevů, které vyplývají z mých handicapů. Patřím do třídního kolektivu.*“

Sebeurčení **Pocit sebeurčení** se odráží v myšlenkách: „*Učitelé a spolužáci respektují moje právo se svobodně rozhodovat, co a jak chci dělat, abych se cítil dobře, abych potřebné věci mohl dobře zvládat.*“

Ocenění a kompetence **Pocit uznání a kompetence** se odráží v myšlenkách: „*Učitelé a spolužáci mě povzbuzují, dávají mi najevo, že něco umím, něco dovedu, že jsem v mnoha věcech dobrý, že mám na to, abych školní úkoly a mnohé jiné problémy ve svém životě dobře sám zvládal.*“

Negativní důsledky narušených emočních potřeb Pokud je naplňování základních potřeb u dítěte dlouhodobě a výrazně narušováno nebo dítě v jejich naplňování zažívá extrémní výkyvy, může to mít negativní vliv na jeho sebevědomí v budoucnosti. Dítě se může více izolovat od druhých, může se u něj rozvinout deprese. Děti s narušenou potřebou bezpečí, např. děti šikanované ve škole, se později mohou stát výrazně bojácnými, úzkostnými, nedůvěřivými, nebo mohou být naopak velmi agresivní. Děti s narušenou potřebou přijetí si často připadají „jiné“, „divné“, „vadné“ a také se izolují od druhých. Mají problém odmítat a někdy si získávají přijetí od druhých dětí velmi rizikovými způsoby – aby se jim zavděčily, dávají jim např. velké částky peněz nebo třeba kradou v obchodě, aby vzrostla jejich hodnota v očích vrstevnické delikventní party. Děti s narušenou potřebou sebeurčení neumí samostatně myslet a rozhodovat se, často jsou poddajné, jen přebírají názory druhých, mají strach vyslovit svůj vlastní názor. Na druhou stranu bývají tyto děti

někdy extrémně zlostné a vzdorovité, když se uvolní jejich nahromaděná tenze z neschopnosti vlastního sebeprosazení. Děti s narušenou potřebou ocenění jsou často velmi kritické vůči sobě, nikdy nemají pocit, že by odvedly práci dostatečně dobře, musí se u druhých stále ujišťovat, že to či ono udělaly dobře, neumí přijmout ani dát kompliment (Pešek a kol., 2013).

KDO JE ŽÁK SE ZDRAVOTNÍM POSTIŽENÍM

Různé pojmy Do běžných škol jsou často integrováni žáci s tzv. speciálními vzdělávacími potřebami. Někdy se u nás v této souvislosti používají pojmy jako žák zdravotně postižený nebo žák zdravotně znevýhodněný či handicapovaný. V zahraniční literatuře se objevují i jiné výrazy, které se stále více využívají i v našem prostředí – jedná se o pojmy jako „výjimečné děti“, „děti omezené v učení“, „děti s poruchami komplikujícími vzdělávání“ aj. (Kalhous, Obst a kol., 2002).

Definice dítěte se speciálními vzdělávacími potřebami Podle českého školského zákona se rozumí žákem (dítětem) se speciálními vzdělávacími potřebami osoba se zdravotním postižením, se zdravotním znevýhodněním nebo se sociálním, ekonomickým a kulturním znevýhodněním. Zdravotním postižením je myšleno mentální, tělesné, zrakové nebo sluchové postižení, vady řeči a dále též vývojové poruchy učení nebo chování a autismus. Zdravotním znevýhodněním je míněno jakékoliv zdravotní oslabení, dlouhodobá nemoc (nebo i lehčí zdravotní poruchy) vedoucí k poruchám učení a chování. Vedle těchto kategorií mají speciální vzdělávací potřeby i žáci mimořádně nadaní a talentovaní žáci a žáci obtížně vychovatelní (Vališová, Kasíková, 2011). V dalším textu používáme výraz žák (dítě) se speciálními vzdělávacími potřebami, popř. se speciálními vzdělávacími a adaptačními potřebami, žák handicapovaný nebo žák se zdravotním postižením.

PŘEDPOKLADY ÚSPĚŠNÉ INTEGRACE HANDICAPOVANÝCH ŽÁKŮ

Zainteresované osoby Od 60. let minulého století se objevují zvýšené snahy o integraci handicapovaných žáků mezi vrstevníky. Aby byla integrace úspěšná, je třeba dosáhnout určitých předpokladů u handicapovaných žáků, u učitelů, u nehandicapovaných spolužáků, rodičů handicapovaných žáků a rodičů nehandicapovaných vrstevníků. Uvedme si některé z těchto důležitých předpokladů:

Handicapovaní žáci **Handicapovaní žáci** by se měli předem seznámit s pravidly a režimem v běžné třídě. Měli by si přát zúčastnit se života a aktivit v této třídě. V případě např. většího ostychu by jim zpočátku mělo být umožněno pobývat ve třídě pouze kratší dobu, která se pak může postupně prodlužovat. Tito žáci by měli mít přiměřené dovednosti např. v matematice, čtení a psaní – v této souvislosti může hrát důležitou roli učitel speciální školy, který žáka na integraci připravuje. U tzv. inkluze (začlenění) závažně handicapovaných dětí se někdy klade větší důraz na sociální přínosy pro žáka a třídu a nepředpokládá se, že handicapovaný žák bude zvládat požadavky výuky v plném rozsahu.

Učitelé **Učitelé** by měli být přesvědčeni o prospěchu integrace jak pro handicapované žáky, tak pro jejich vrstevníky ve třídě. Měli by mít informace o potřebách handicapovaného žáka, o jeho současných schopnostech a dovednostech, měli by vědět, jak s handicapovaným žákem pracovat. Také by měli mít dostatek didaktických materiálů a pomůcek a měli by s nimi umět zacházet. Důležité je rovněž to, aby učitelé udržovali kontakt se svými kolegy ze speciálních škol a ze speciálněpedagogických center, měli k dispozici podpůrné služby (rehabilitační, logopedické, psychoterapeutické) a udržovali zvýšené kontakty s rodiči handicapovaných žáků.

Nehandicapovaní spolužáci **Nehandicapovaní spolužáci** by měli dostat přiměřené informace o handicapu spolužáka a o tom, jak se vhodným způsobem k tomuto spolužákovi chovat – měli by mít možnost specifické způsoby chování k handicapovanému spolužákovi nacvičit.

Rodiče handicapovaných žáků **Rodiče handicapovaných žáků** by měli iniciovat zařazení svého dítěte do běžné třídy, měli by znát všechny přednosti a úskalí integrované výuky, měli by přijímat všechny formy pomoci a podpory dítěte při překonávání počátečních nebo průběžných potíží v souvislosti s integrovanou výukou a také by měli systematicky spolupracovat s třídním učitelem a s odborníky ze speciálněpedagogických center, popř. z pedagogicko-psychologických poradén.

Rodiče nehandicapovaných žáků **Rodiče nehandicapovaných spolužáků** by měli dostat důležité informace o smyslu a výhodách integrace a o možných problémech, které se mohou objevit v souvislosti s integrací konkrétního dítěte s handicapem v běžné třídě.

Důležitost výběru školy Výběr formy vzdělávání a následně konkrétní školy a třídy pro dítě s handicapem je velmi důležitým preventivním faktorem, který předurčuje, v jakém množství a v jaké kvalitě dítě získá potřebné znalosti a dovednosti, a také jak bude přijímané, a tedy

spokojené v třídním kolektivu spolužáků. Rodiče by měli výběr běžné školy, kam chtějí integrovat své dítě, předem společně konzultovat s odborníky na speciální vzdělávání, např. ze speciálněpedagogického centra. Měli by se zajímat hlavně o to, jak je ta či ona škola obeznámena s výše uvedenými předpoklady pro úspěšnou integraci a jak je schopna je naplňovat.

NEPŘIMĚŘENÉ OBAVY ZE SPECIÁLNÍCH TŘÍD A ŠKOL

Možné výhody integrace	Mnoho rodičů dětí se zdravotním postižením i samotné tyto děti velmi stojí o integraci do běžné třídy. Často za touto touhou stojí přesvědčení, že se toho děti se zdravotním postižením v běžné třídě více naučí, že je jejich spolužáci budou více motivovat k lepšímu výkonu, že se budou v přítomnosti jiných dětí lépe socializovat, že se zlepší jejich problémové chování (např. v případě dětí s Aspergerovým syndromem), že je druzí nebudou stigmatizovat a ony samy nebudou stigmatizovat sebe sama, že jsou „jiné“ a „divné“.
Integrace někdy nefunguje	Nicméně někdy se stává, že integrace dítěte s handicapem do běžné třídy (často s individuálním vzdělávacím plánem a s podporou asistenta pedagoga) příliš nefunguje. Může to být způsobeno různými faktory, např. nekompetentními nebo vyhořelými učiteli, špatnou skladbou dětí ve třídě, které dítě se zdravotním postižením nepřijímají, nebo přeceňováním schopností dítěte či jinými problémy dítěte s handicapem, které běžnou výuku prostě nezvládá.
Rizika u dětí s Aspergerovým syndromem	Např. u dětí s Aspergerovým syndromem se někdy chybně předpokládá, že kvůli své průměrné až nadprůměrné inteligenci budou bez problémů zvládat standardní formu vzdělávání. Někdy tomu tak ale není. Obvykle je pro tyto děti velmi stresující se přizpůsobit pravidlům výuky, neumí se orientovat v různých sociálních situacích a interakcích s jinými dětmi. Někdy je stresuje přístup některých pedagogů, kteří nejsou dostatečně kompetentní s nimi speciálně pracovat. Tyto faktory vytvářejí v dítěti zvýšený stres a napětí, ve třídě se trápí, snižuje se jeho sebevědomí a zvyšuje se intenzita a frekvence jeho problémového chování, např. výbuchy zlosti. Toto chování následně stresuje jak učitele, tak ostatní spolužáky, potažmo i rodiče. Vytváří se „úrodná půda“ pro různé zkratovité reakce a snahy. Učitelé mohou na dítě začít křičet, mají tendence ho více trestat, popř. vyvíjejí na rodiče tlak, aby dítě změnilo školu. Spolužáci mohou začít dítě s handicapem provokovat, posmívat se mu nebo ho šikanovat. Rodiče začnou shánět různé zprávy od odborníků, které říkají, že dítě je nemocné a potřebuje speciální přístup, a stěžují si na školu, že neumí s dítětem speciálně pracovat.
Výhody speciálního vzdělávání	Z výše uvedených i dalších důvodů je mnoho dětí se speciálními vzdělávacími a adaptačními potřebami úspěšnějších a spokojenějších ve speciálních třídách nebo školách. Důvodů je několik. Ve speciálních třídách se nachází menší počet často různě handicapovaných dětí. Jsou zde i lépe připravení učitelé, kteří mohou směrem k dětem se zdravotním postižením uplatňovat více individuální a speciální přístup. Výhodou speciální třídy nebo školy může být i to, že dítě má stejné učitele a asistenty pedagoga po dobu několika let, což u dítěte zvyšuje pocit bezpečí a u učitelů míru jejich porozumění individuálním potřebám dítěte – vzdělávání dítěte pak může být efektivnější. Není tedy nic neobvyklého, že dítě s handicapem, které se v běžné třídě dříve trápilo, zažije ve speciální třídě nebo škole konečně větší úspěch ve výuce, potažmo i větší přijetí ostatními spolužáky. Po těchto pozitivních zkušenostech se obvykle mění i negativní postoj dítěte a jeho rodičů ke speciální formě vzdělávání.

Praxe ukazuje, že pro některé děti s Aspergerovým syndromem je dokonce nejlepší variantou vzdělávat se doma, za pomoci rodičů a za podpory dalších odborníků. Děti vzdělávané v domácím prostředí mohou do běžné nebo speciální školy docházet jen na výuku některých předmětů a/nebo jen na hodnotící konzultace.

Vzdělávání
v domácím
prostředí

Variant vzdělávání dětí se speciálními vzdělávacími potřebami je tedy mnoho a integrace těchto dětí do běžné školy nemusí být vždy tou nejlepší možností. Každá forma vzdělávání má pro konkrétní dítě se zdravotním postižením své výhody a nevýhody, a ty by měli rodiče společně s dítětem a s odborníky na speciální vzdělávání (např. ze speciálněpedagogického centra) předem pečlivě zvážit. Někdy se stává, že i po dobrém uvážení se vybraná možnost ukáže jako nevyhovující. V tomto případě je vždy možnost změnit školu nebo formu vzdělávání.

Zvažování
výhod
a nevýhod

SOCIÁLNÍ KLIMA TŘÍDY

- Definice** Jedna z definic sociálního klimatu (atmosféry) třídy říká, že se jedná o soubor všech vnějších a vnitřních činitelů, které ovlivňují celkové souznění žáků a učitele a mají vliv jednak na vzájemné chování žáků, jednak na chování žáků k učitelům a učitelů k žákům. Klima třídy vyjadřuje, do jaké míry je žák ve třídě spokojený, jestli si žáci mezi sebou rozumějí, jestli se vzájemně přijímají, jaký je mezi nimi stupeň soudržnosti, spolupráce a soutěživosti.
- Pozitivní klima** **Pozitivní (suportivní) klima** třídy se vyznačuje dobrými vzájemnými vztahy, přímou a ohleduplnou komunikací s jasnými pravidly, spoluprací, nestresujícím prostředím založeným na vhodných způsobech hodnocení s převahou pochval a odměňování nad tresty. Důležité jsou v této spojitosti vhodné a pestré způsoby výuky a významný vliv má i prostředí třídy.
- Příjemné prostředí třídy** Vytváření pozitivního třídního klimatu je podporováno i útulným prostředím třídy, nicméně ze zkušeností vyplývá, že na druhém stupni základní školy a na středních školách se na vytváření příjemného prostředí ve třídách často rezignuje. Podle průzkumu z r. 2007 žáci vypovídali, že se jim na školní třídě nejvíce líbí (v tomto pořadí): obrázky, výzdoba, kamarádi, lavice, paní učitelka, nástěnky. Lze doporučit, aby součástí výzdoby třídy byly především produkty dětské práce, jako jsou obrázky, fotografie ze společných akcí, myšlenkové mapy, prezentace dětí, výukové koláže, literární díla žáků – to vše nejlépe s obsahem právě probíraného učiva nebo právě sdílených společných akcí. Součástí prostředí třídy by měla být také zveřejněná pravidla chování dětí ve třídě. (Čapek, 2010)

ZJIŠŤOVÁNÍ KLIMATU TŘÍDY A SOCIOMETRIE

- Vztahy mezi dětmi Když chceme pozitivně ovlivňovat třídní klima, je v první řadě třeba zjistit současný stav věcí, tj. jaké jsou vztahy mezi dětmi. Pro získání potřebných informací je nutné, aby učitel i asistent pedagoga žáky ve třídě sledovali a průběžně od nich získávali zpětné vazby, např. pomocí různých druhů specifických her.
- Sociometrie Výhodné je v této souvislosti využití sociometrických metod (sociometrie je soubor sociologických metod, které se snaží měřit vztahy ve skupině, vzájemné sympatie a antipatie členů skupiny, viz <http://cs.wikipedia.org/wiki/Sociometrie>), které jsou určeny právě pro monitorování a diagnostikování atmosféry mezi žáky ve třídě. Sociometrické nástroje dovedou v třídním kolektivu identifikovat jak přirozené pozitivní autority, tak i žáky, kteří jsou rizikováni ve smyslu potenciálních realizátorů nebo obětí šikany.
- Sociometrické dotazníky Existuje mnoho sociometrických dotazníků. Mnohé z nich jsou zmíněny např. v publikaci R. Čapka *Třídní klima a školní klima* (Čapek, 2010) nebo v publikaci M. Koláře *Nová cesta k léčbě šikany* (Kolář, 2011). Mezi často užívané dotazníky patří např. dotazník KLIT (Klima třídy), jehož autorem je J. Lašek, dotazník SORAD od V. Hrabala nebo dotazník B-3 a B-4, který vytvořil R. Braun (popis realizace a vyhodnocování dotazníkové metody B-3 a B-4 je dostupný z: <http://www.ippp.cz/spp/download/studijni-materialy/dotazniky-B3-B4.pdf>). Pro případné využití v praxi uvádíme v Příloze 1 celý postup jednoho vybraného sociometrického šetření (dostupné z: <http://fpe.zcu.cz/kps/studijni-materialy/SKOPS/sociometrie.rtf>).
- Role ve třídě Sociometrické dotazníky obvykle zjišťují určité specifické role, které zastávají jednotliví žáci ve třídě. Uvedme si tyto role tak, jak jsou zjišťovány např. podle dotazníku dle G. V. Caprari (dostupné z: <http://www.pedagoginkluzi.cz/212-sociometricke-dotazniky>). V tomto dotazníku jsou uvedeny otázky identifikující potenciální:
- Agresory („Kteří tři tvoji spolužáci často trápí jiné děti?“, „Kteří tvoji tři spolužáci často bijí jiné děti?“, „Kteří tvoji tři spolužáci často urážejí jiné děti?“).
 - Oběti agresora nebo šikany („Kteří tvoji tři spolužáci se neumí bránit, když jsou napadeni?“, „Kteří tvoji tři spolužáci jsou často smutní, nešťastní, ustrašení?“, „Kterým tvým třem spolužákům se druzí nejčastěji posmívají?“).
 - Okrajové členy skupiny („Které tři své spolužáky máš nejméně rád/a a jsou ti nejméně sympatičtí?“, „Kteří tři tvoji spolužáci jsou ve třídě uznáváni nejméně?“).
 - Pomáhající žáky („Kteří tři spolužáci nejčastěji pomáhají jiným dětem?“, „Kteří tři tvoji spolužáci se často dělí o věci, jež mají rádi?“, „Kteří tři tvoji spolužáci se dokáží zastat slabšího, když je v nesnázích?“).
 - „Hvězdy“ čili nejvíce oblíbené žáky („Které tři spolužáky máš nejvíce rád/a, jsou ti nejsympatičtější?“, „Se kterými třemi spolužáky by sis rád hrál?“).
 - Vůdce („Kteří tři tvoji spolužáci jsou ve třídě nejvíce uznáváni?“).

Nejúspěšnější děti, tedy obvykle přirozené autority, které byly tímto způsobem identifikovány, by se měly citlivým způsobem získávat ke spolupráci. Tyto děti obvykle mají ve třídě velký vliv a mohou pozitivně ovlivňovat ostatní spolužáky, např. aby byli více tolerantní a nápomocní dítěti s handicapem, které je integrované ve třídě.

Přirozené autority

Stejně tak potřebují pomoc a podporu děti, které jsou ve třídě neoblíbené a odmítané. Je třeba jim pomáhat zvyšovat jejich sebevědomí a podporovat je v zapojování mezi ostatní děti. Tyto děti často mívají osobní a rodinné problémy a stávají se snadno oběťmi nebo realizátory šikany.

Rizikové děti

PROGRAMY SELEKTIVNÍ PRIMÁRNÍ PREVENCE

Selektivní
primární
prevence

Existují různé organizace, které realizují preventivní programy zaměřené na zjišťování a pozitivní ovlivňování třídního klimatu, kde se nacházejí rizikové děti, mezi které patří i děti se speciálními vzdělávacími a adaptačními potřebami. Tyto preventivní aktivity se řadí hlavně do oblasti selektivní primární prevence, která je určena pro cílové skupiny (např. školní třídy), u nichž je aktuálně či dlouhodobě zvýšené riziko výskytu rizikových forem chování, např. šikany. Selektivní primární prevence je prováděna s cílem zabránit vzniku rizikového chování, nebo jej alespoň v maximální možné míře zmírnit či oddálit. Pro příklad si uveďme intervenční program „Spokojená třída“, který realizuje pražské Prev-Centrum (dostupné z: <http://www.prevcentrum.cz/Primarni-prevence/Selektivni-primarni-prevence>) nebo adaptační kurz „Dobrá parta“, který provádí písecká Arkáda (dostupné z: <http://www.arkadacentrum.cz/aktivity-pro-skoly-programy-pro-zaky-zs>).

SEZNÁMENÍ SPOLUŽÁKŮ S HANDICAPEM INTEGROVANÉHO ŽÁKA

VÝZNAM INFORMOVÁNÍ SPOLUŽÁKŮ

Význam
informování
spolužáků

Velmi užitečnou a účinnou metodou, jak zvýšit míru přijetí dítěte s handicapem ostatními spolužáky a zlepšit atmosféru ve třídě, je vhodným způsobem informovat ostatní děti o povaze handicapu a potřebách integrovaného dítěte. Vhodné je to zejména u dětí s handicapem psychickým, jako jsou např. děti s Aspergerovým syndromem, jejichž porucha není ve srovnání s tělesnými postiženími na první pohled vidět, a zároveň se tyto děti ve třídě projevují značně problémově. Potom se zvyšuje riziko negativní interpretace projevů takového žáka ze strany nejen jeho spolužáků, ale i neinformovaných pedagogů. Informovat ostatní o handicapu integrovaného dítěte je výhodné z několika důvodů:

Proč spolužáky
informovat

- U druhých dětí se zvyšuje míra jejich empatie a tolerance nejen vůči konkrétnímu dítěti, ale potažmo i vůči všem handicapovaným lidem, se kterými se budou tyto děti jistě setkávat i v dalším svém životě.
- Děti se učí, jak na dítě s handicapem v různých situacích reagovat a jak mu pomáhat. Tím se u spolužáků zvyšuje pocit osobní užitečnosti a důležitosti.
- Jak už bylo uvedeno výše, tímto oznámením se snižuje riziko, že si budou ostatní děti nesprávně interpretovat některé chování integrovaného dítěte, což by v krajních případech mohlo vést až k šikaně. Např. děti s Aspergerovým syndromem se na první pohled jeví „normálně“, ale pokud se začnou slovně a motoricky projevovat, většina přihlížejících dětí ve třídě začne tušit, že něco není v pořádku. Tyto děti vykřikují při hodině, vztekají se, když dostanou horší známku, bez dovolení odcházejí ze třídy nebo běhají po třídě, různě kroutí rukama. Toto chování, které vyplývá z jejich deficitů v oblasti zvládnání emocí, z neschopnosti přiměřeně jednat v některých sociálních situacích nebo má jiné důvody, může být interpretováno jako „drzé“, „nevychované“, „agresivní“ nebo „zlé“ chování, které by se nemělo dít, nebo které by se mělo dokonce potrestat. Takto zkreslené interpretace mohou děti doma předávat i svým rodičům, kteří se pak mohou spojit a společně vyvíjet na školu tlak, aby se „agresivního“ dítěte zbavila.
- Seznámení spolužáků s problémy integrovaného dítěte také redukuje riziko, že si žáci budou nesprávně interpretovat některé chování učitele, který jen upůsobuje výukové metody podle individuálního vzdělávacího plánu vytvořeného pro integrované dítě. Např. spolužáci se mohou domnívat, že žákovi s handicapem učitel „nadržuje“ nebo že mu věnuje více pozornosti, což v nich může vyvolávat zlost, pocity křivdy a nespravedlnosti. Poté mohou dítě s handicapem považovat za „protekční“ a za to ho mohou různými způsoby trestat – od ignorování a přehlížení přes posměch až po více závažné formy šikany.

SITUACE OHLEDNĚ OZNAMOVÁNÍ DIAGNÓZY ASPERGERŮV SYNDROM V PRAXI

V roce 2012 byl mezi rodiči dětí s Aspergerovým syndromem proveden dotazníkový průzkum, který se zaměřoval na zkušenosti těchto rodičů s různými aspekty integrace jejich dětí do škol. Jednou ze zkoumaných oblastí byly i zkušenosti s oznamováním diagnózy dítěte jeho spolužákům ve třídě (Pešek, 2012).

Postoje rodičů

Výsledky ukázaly, že někteří rodiče nechtěli, aby se ostatní děti ani rodiče ostatních dětí dozvěděli o diagnóze jejich dítěte, protože to buď nebylo třeba (dítě svým chováním příliš nevybočovalo z „průměru“), nebo se rodiče a/nebo samotné děti báli označování (stigmatizace a sebestigmatizace), že jsou „jiné“ nebo „divné“. Taková stigmatizace by podle nich mohla vést k tomu, že se dítěti budou spolužáci posmívat nebo ho budou šikanovat, nebo se samo dítě v důsledku sebestigmatizace bude mezi svými spolužáky cítit jako „méněcenné“ a „nedostačivé“.

Z dalších výpovědí rodičů vyplynulo, že v některých třídách byla diagnóza sdělena jen částečně (často se jednalo jen o oznámení určitých úlev pro dítě bez toho, že by se zmínil Aspergerův syndrom a specifické problémy a potřeby konkrétního dítěte), nebo byla diagnóza oznámena nevhodně (tj. obecně nebo nesrozumitelně pro žáky, nebylo sděleno, jak se k dítěti se zdravotním postižením v určitých situacích chovat).

Špatná praxe

Někdy měli rodiče o oznámení diagnózy zájem a požádali o to školu, nicméně škola tuto aktivitu odmítla např. s odůvodněním, že to v dané škole není běžná praxe, že to škola nepovažuje za nutné, že neví, jak to udělat, že po oznámení diagnózy existuje značné riziko zhoršení postavení dítěte ve třídě aj.

Ve výpovědích rodičů se však objevilo i mnoho kladných zkušeností s oznámením této diagnózy. Uvedme si jednu výpověď rodiče, která je typická pro další kladné zkušenosti: *„Ve stávající škole to bylo oznámeno dětem pracovníkem APLA Praha i s výkladem, co Aspergerův syndrom znamená, a jelikož desetileté děti jsou již trochu vnímavější, musím uznat, že se od té doby snaží syna brát více mezi sebe a jeho chování buď tolerovat, nebo v mezích normy usměrňovat.“*

Dobrá praxe

STRUKTURA PROGRAMU PRO OZNAMOVÁNÍ DIAGNÓZY

Podle zkušeností odborníků APLA Praha, kteří programy oznamování diagnózy ve třídách dlouhodobě uskutečňují, se doporučuje, aby se třídou pracovali dva externí pracovníci. Je výhodné, pokud se po první jednorázové besedě situace ve třídě nadále monitoruje a v případě nutnosti se s danou třídou pracuje systematicky a kontinuálně – v této souvislosti lze využít programy externích organizací, které se zaměřují na selektivní primární prevenci (viz výše kap. Programy selektivní primární prevence).

Dva externí odborníci a kontinuita

Předpoklady u odborníků	<p>Odborníci, kteří program oznamování diagnózy ve třídě realizují, by měli mít profesní zkušenosti s dětmi s Aspergerovým syndromem. Rovněž by předem měli mít dostatek informací o konkrétním dítěti s Aspergerovým syndromem, které do třídy dochází – tyto informace často předem mají, protože dané dítě mohou znát ze své profesní praxe nebo ho mohou znát jejich kolegové.</p> <p>Pokud potřebné informace nemají, je nutný předchozí kontakt s dítětem. Také je nutné se sejít společně s rodiči dítěte a s klíčovými učiteli ze školy, kam dítě dochází. Tato konzultace může probíhat v poradenském zařízení nebo v příslušné škole. Na setkání by mělo být probráno aktuální a podstatné problémové chování dítěte s Aspergerovým syndromem, a to jak ve vztahu ke vzdělávacímu procesu, tak v souvislosti s komunikací směrem k ostatním spolužákům. Také je třeba konzultovat současný stav klimatu třídy a zmínit klíčové děti ve smyslu pozitivních autorit a rizikových jedinců – k této identifikaci mohou sloužit sociometrické nástroje (viz výše) a v této spojitosti je vhodné, pokud sociometrické šetření proběhne před realizací programu pro oznamování diagnózy.</p>
Souhlas dítěte	<p>Důležitou podmínkou pro informování spolužáků o zdravotním postižení integrovaného žáka je souhlas rodičů a souhlas samotného dítěte s Aspergerovým syndromem. Jsou totiž známy situace, kdy rodiče i škola projeví zájem o realizaci oznamovacího programu, ale dítě o své diagnóze ještě nevědělo, odmítalo ji přijmout nebo nechtělo, aby byla jeho diagnóza sdělena spolužákům, protože se za ni stydělo. Pokud by došlo k oznámení diagnózy bez předchozího souhlasu integrovaného žáka, existuje značné riziko, že dítě ztratí důvěru ke svým rodičům a zhorší se jeho vztah k učitelům i spolužákům. Proto je důležitou podmínkou, aby dítě předem o své diagnóze vědělo, přijímalo ji a také bylo srozuměno a souhlasilo s tím, o jakých jeho problémech a jakým způsobem budou informováni jeho spolužáci. Dítě by mělo také vědět, jaký má toto informování ostatních spolužáků význam.</p>
Různé reakce dítěte na diagnózu	<p>Z poradenských zkušeností vyplývá, že reakce dětí s Aspergerovým syndromem na sdělení jejich diagnózy je různá. Některým je to jedno. Jiní svou diagnózu aktivně odmítají a popírají, nechtějí o ní slyšet, protože mají v mysli rovnítko mezi „Aspergerův syndrom“ a „mentálně retardovaný dement“. Další děti se touto diagnózou chlubí a říkají, že jsou geniální, protože Aspergerův syndrom měl třeba i Albert Einstein. Některé děti tuto diagnózu také občas zneužívají, aby omluvily některé své chování nebo aby získaly nějakou výhodu.</p> <p>Jak již bylo zmíněno výše, rodiče někdy váhají, jestli diagnózu dítěte ve třídě ostatním dětem oznámit, či nikoliv. Ne vždy je to nutné a rodiče by měli v první řadě zvážit riziko, zda a jak moc se může dítě problémově nebo podivně chovat ve třídním kolektivu.</p>
Výhody oznámení diagnózy	<p>I přesto, že takové problémové chování mohou rodiče od dítěte očekávat, objevují se u nich často obavy z možných negativních dopadů oznámení diagnózy, konkrétně z označování dítěte za „jiné“ a „divné“ a z jeho následného odmítnutí vrstevníky. Ze</p>

zkušeností však vyplývá, že k nepřijetí a vyloučení z kolektivu dochází hlavně tehdy, když spolužáci s diagnózou seznámeni nejsou. Potom neznají příčiny spolužákovy nevhodného chování a často si ho interpretují zkresleně a negativně. Pokud je oznámení diagnózy provedeno vhodným způsobem, dostavuje se pozitivní efekt pro samotné dítě s Aspergerovým syndromem i pro celý kolektiv spolužáků. Rovněž učitel často pocítí úlevu, protože je ostatními žáky více chápán, když speciálně pracuje s dítětem se zdravotním postižením.

Oznamovací program pro spolužáky probíhá formou besedy. Dva odborníci pracují pouze s dětmi, bez přítomnosti dítěte s Aspergerovým syndromem, bez učitelů a bez asistentů pedagoga. Tento způsob se jeví jako nejlepší, protože děti méně cenzurují svá sdělení a jsou ochotné otevřeněji mluvit např. o učiteli nebo asistentovi pedagoga, u kterých mají pocit, že handicapovanému dítěti více nadržují. Nepřítomnost dítěte s Aspergerovým syndromem je důležitá kvůli větší otevřenosti spolužáků a možnosti řešit konkrétní problémové situace související s chováním dítěte se zdravotním postižením. Během besedy je třeba zajistit náplň činnosti pro dítě s Aspergerovým syndromem – to může určitou dobu trávit třeba s asistentem pedagoga nebo učitelem v nějaké místnosti, kde se může věnovat nějaké své oblíbené aktivitě.

Kdo se besedy účastní

Poté, co proběhne beseda se spolužáky, jsou učitelé, asistenti pedagoga, popř. další školští odborníci, případně i rodiče, podrobně seznámeni s průběhem a výstupy besedy. Je tedy důležité, aby si učitelé i rodiče vymezili čas na toto závěrečné shrnutí.

PRŮBĚH BESEDY PRO OZNAMOVÁNÍ DIAGNÓZY

V úvodu besedy seznámí odborníci děti se specifiky různých znevýhodnění. Cílem je ukázat dětem, s jakými znevýhodněními se mohou setkat, jak je rozpoznají a jak různě mohou v jednotlivých případech dětem se zdravotním postižením pomoci. Je možné říci, že většina z nás má alespoň někdy v životě nějaké fyzické nebo psychické problémy a potřebujeme druhé lidi nebo určité pomůcky, abychom tyto své problémy lépe zvládali – někdo třeba špatně vidí a potřebuje brýle nebo druhého člověka, aby mu pomohl přejít přes přechod pro chodce, jiný zase špatně slyší a potřebuje naslouchátka nebo potřebuje, aby na něj druhý člověk hlasitěji mluvil. Je možné se děti také zeptat, koho znají z rodiny nebo z okruhu známých, kdo má nějaký fyzický nebo psychický problém a jaké pomůcky nebo chování od druhých lidí potřebuje, aby svůj handicap lépe zvládal.

Různá zdravotní postižení

Poté se vedoucí besedy zaměří přímo na Aspergerův syndrom. Aby bylo toto téma pro děti záživnější, jsou spolužáci vybízeni k tomu, aby sami řekli, v čem si oni sami myslí, že se jejich spolužák s Aspergerovým syndromem oproti nim odlišuje. Na těchto příkladech odborníci vysvětlují, co je to Aspergerův syndrom a jak se konkrétně projevuje u dítěte se zdravotním postižením. Nejčastěji bývá dětem sdělováno, že děti s Aspergerovým syndromem:

Konkrétní potíže dítěte s Aspergerovým syndromem

Mají potíže v navazování kamarádských vztahů a nechápou jejich pravidla (o kamarády zpravidla velmi stojí, ale neumí přátelský vztah navázat a udržet si ho).

- Neumí komunikovat jako ostatní děti (často povídají jen o tom, co je zajímavé, neumí druhým naslouchat).
- Často mají zvláštní zájmy, např. vlaky, encyklopedie, vulkány aj.
- Velmi špatně snášejí změny (může jim vadit jen posunutí nebo otočení věcí, přerušování hry, změna programu nebo školního rozvrhu).
- Nechápejí smysl a pravidla her (nechápejí, proč mají hru vůbec hrát, neví, jak se ve hře střídání, často chtějí za každou cenu vyhrát, nesnesou, když udělají chybu nebo prohrají).
- Mají silné emoce, které způsobují jejich nepřiměřené reakce (z pohledu ostatních dětí se vztekaají kvůli maličkostem, smějí se věcem, které pro druhé nejsou vůbec směšné).

Jak konkrétně pomoci handicapovanému dítěti

Většina dětí je obvykle vedena k tomu, aby pomáhaly lidem s tělesným a smyslovým zdravotním postižením. Tyto děti by měly také porozumět a naučit se vhodně pomáhat i lidem s psychickými handicapem, jako je třeba Aspergerův syndrom. Spolužáci jsou tedy ve druhé části besedy přiměřenou formou informováni o způsobech (nebo sami hledají užitečné způsoby), jak se ke konkrétnímu dítěti s Aspergerovým syndromem chovat a jak mu pomáhat v určitých situacích, např. že je mu třeba opakovaně vysvětlovat pravidla hry, že není dobré si z něj dělat legraci, když se rozčílí, neměli by se mu přehazovat věci na stole, sedat si na jeho místo při střídání učeben aj. (Bělohlávková, 2012).

Informování rodičů spolužáků

Také je třeba zmínit, že je přínosné informovat o diagnóze integrovaného dítěte i rodiče nehandicapovaných dětí. Těm může sdělit odborník, který předtím oznamoval diagnózu ostatním dětem ve třídě, popř. učitel nebo sám rodič dítěte se zdravotním postižením třeba na rodičovské schůzce, že ve třídě je s jejich dětmi handicapované dítě, které má určité problémy a určitý individuální vzdělávací plán, podle kterého se bude učitel řídit a s dítětem speciálně pracovat. Rodičům nehandicapovaných spolužáků by rovněž mělo být stručně sděleno, že proběhla beseda s ostatními spolužáky a jaké výstupy z této besedy vyplynuly.

KRUH PŘÁTEL

CO JE TO KRUH PŘÁTEL

- Definice a cíle programu
- Kruh přátel je metoda pro zlepšování klimatu ve třídě, kde se nachází dítě se zdravotním postižením. Jedná se o nástroj napomáhající k lepší integraci žáků, kteří jsou kvůli svému handicapu, problémovému chování nebo jiné odlišnosti vystaveni většímu riziku odmítnutí nebo izolace v kolektivu spolužáků. Tato metoda je založena na mobilizaci vrstevníků, kteří dítěti se zdravotním postižením mohou poskytnout podporu a aktivně se zapojit do řešení jeho problémů. Mezi cíle Kruhu přátel patří:
- Zvýšit míru přijetí a začlenění žáka s handicapem.
 - Zvýšit počet aktivních pokusů ze strany spolužáků pozitivně zasahovat do života a problémů žáka s handicapem.
 - Vytvořit pro žáka s handicapem více příležitostí, aby si našel přátele.
 - Posílit vhléd žáka s handicapem do jeho vlastních pocitů a chování.

VYTVORENÍ KRUHU PŘÁTEL

- Podmínky
- Před vytvořením Kruhu přátel je nutný souhlas vedení školy, samotného integrovaného žáka a jeho rodičů. Během úvodního setkání celé třídy, např. v rámci besedy určené pro oznamování diagnózy (viz výše), je nutné si společně definovat problémy, vzbudit v žácích empatii a získat jejich zájem o pomoc žákovi se zdravotním postižením.

- Složení účastníků
- Kruh přátel se vytvoří z pěti až osmi spolužáků, kteří vstupují do této skupiny dobrovolně. Tato skupina má svého dospělého průvodce a moderátora diskusí, které probíhají uvnitř skupiny. Moderátorem, který dětem moc neradí, ale spíše jen usměrňuje jejich postoje a názory, může být učitel, školní psycholog nebo i asistent pedagoga.

- Náplň setkávání
- Na prvním, úvodním setkání Kruhu přátel si jeho členové, včetně integrovaného žáka, stanoví společné cíle, které mohou znít např. jako: „*podpora v hledání a udržení si nových přátel pro Vláďu*“, „*pomoc při úsilí dostat Vláďovo problémové chování do přijatelných mezí*“. Během první schůzky se rovněž vytvoří pravidla skupiny, např. neskákat si během rozhovorů do řeči aj. Pravidelná setkání by měla probíhat jednou týdně v délce 20 až 30 minut. Cílem těchto setkání není pouze řešení specifických problémů žáka se zdravotním postižením, ale také vytváření a navrhování různých strategií, intervencí a pravidel, které by mohly pomoci zlepšit klima nejen ve třídě, ale i v celé škole. Níže uvádíme tři doporučení podle C. Newtona a D. Wilsona (2013), kterými je možné se inspirovat pro práci v rámci Kruhu přátel.

KDYŽ TO NEZVLÁDÁŠ, JSME TU PRO TEBE

- Odmítání skupinou
- Každá situace, v níž žák s handicapem (s Aspergerovým syndromem) jedná zkratovitě, ve vzteku nebo s pocitou ohrožení, vede jenom k dalšímu vzdálení od jeho vrstevníků. Toto vzdálení následně spouští u daného žáka pocitu méněcennosti a pocitu selhání,

zlost na sebe, že se neovládl, zlost na druhé, že mu nerozumí a že ho odmítají. Tyto emoce mohou vést zase k dalšímu předvádění se či k jiným způsobům problémového chování, nebo žák na další kontakt se spolužáky rezignuje.

Ale i samotná skupina spolužáků může svým chováním udržovat tento bludný kruh negativní interakce. Provokace a popuzování dětí, které se snadno rozčílí a bezhlavě se pustí do konfliktu, představují pro skupinu nástroj, jak společně odvést pozornost pedagoga od svého vlastního problémového chování. Skupina má tedy často zájem na problémovém chování jednoho ze svých členů. Jistota, že „nejsem ten nejhorší“, s sebou přináší určité uspokojení. Někteří spolužáci se proto mohou snažit, aby přívlastek „problémový“ připadl někomu jinému. Z tohoto pohledu tedy vyplývá, že určitý jedinec se chová podle toho, co mu skupina dovolí.

Hlavně nebýt ten nejhorší

Na druhou stranu z této zkušenosti vyplývá i opačná a ověřená hypotéza, tedy že existují také „bludné“ kruhy vlídné a prospěšné, tedy takové, v nichž skupina dítěti se zdravotním postižením pomůže usměrňovat a lépe ovládat jeho chování. Toto nastavení je založeno na postoji, že je normální mít své specifické potřeby a čas od času „to“ nezvládat nebo se neovládat. A když na to dojde, zažívám pocit bezpečí a přijetí, protože vím, že jsou tu ti druzí, kteří mě chápou, neodsuzují mě a jsou připraveni mi pomoci. Děti v rámci Kruhu přátel je tedy možné se ptát: „*Kdybyste nezvládali určité situace, koho byste u sebe chtěli mít?*“, „*A co byste od něj potřebovali?*“

Občas to nezvládnout je normální

IGNORUJ, ALE TAKÉ SI VŠÍMEJ

Kruh přátel není založen na ignorování problémového chování integrovaného žáka, jak se spolužákům často naznačuje nebo přímo doporučuje. Naopak, cílem je všímat si a aktivně a vhodně reagovat. Ostatní děti jsou povzbuzovány, aby se svěřily se svými pocity a pohledem na situaci. Ze zkušenosti vyplývá, že mnozí spolužáci jsou často schopni dojít ke kreativním a úspěšným řešením problémových situací nebo ke zdárným způsobům naplňování neuspokojených potřeb dítěte se zdravotním postižením. Jen je nutné tyto děti k tomu vyzvat, podporovat je v tom a za každou zpětnou vazbu a návrh řešení je pochválit.

Vhodné reakce

SPOLEČNĚ VYTVOŘME PRAVIDLA CHOVÁNÍ VE TŘÍDĚ

Velmi oblíbenou náplní a funkční činností je vytváření společných pravidel chování třídy. Aby pravidla fungovala, nestačí, aby pedagog pověsil na zeď papír s desaterem pravidel, která tam budou viset po celý školní rok – v takovém případě budou pravidla ve třídě plnit spíše dekorativní funkci a ve fungování třídního kolektivu nijak nepomohou. V této souvislosti je důležité, aby se žáci sami podíleli na vytváření a aktualizaci pravidel. Jenom tak budou motivováni stanovená pravidla dodržovat.

Pravidla chování ve třídě

Níže uvádíme několik doporučení pro pedagogy, kterými je užitečné se řídit, aby se třídní pravidla stala opravdu funkčními:

Doporučení pro pedagogy

- Nevytvářejte desítky bodů pravidel. Počet pravidel by neměl přesáhnout deset bodů. Pravidla by měla být pro žáky snadno zapamatovatelná a uchopitelná.
- Pravidla vytvářejte společně se třídou a vycházejte z potřeb žáků. Mnohem větší hodnotu a závaznost pro žáky má to, co si vytvoří sami.
- Jasně formulujte znění pravidel, stanovte jasné odměny za jejich dodržování a sankce za nedodržování.
- Převeďte pravidla do vizuální formy, aby je žáci měli co nejvíce na očích.
- Pravidla jednou za čas aktualizujte. Body, které se pro žáky staly samozřejmostí, vyřadte a vytvořte nový bod, který reaguje na aktuální situaci a problémy ve třídě.

TIPY, JAK POMOCI DÍTĚTI S ASPERGEROVÝM SYNDROMEM VE TŘÍDĚ

Dále si uvedme některá doporučení, jak může učitel, asistent pedagoga nebo rodič pomoci konkrétně dítěti s Aspergerovým syndromem k lepšímu začlenění do třídního kolektivu. Tato doporučení mohou být inspirativní i pro práci s dětmi s jinými typy zdravotního postižení.

Podpora
při začleňování
do kolektivu

- Děti s Aspergerovým syndromem mají tendence k samotářství, což je ale často jen negativní důsledek toho, že tyto děti neví, jak si získat a udržet kamarády. Přitom po kamarádství mnoho z nich touží. Některé děti s Aspergerovým syndromem raději tráví svůj čas o samotě a vyhovuje jim to. Pokud je dítě bez přátel očividně spokojené a nemá o přátelství zájem, není dobré ho do komunikace s druhými za každou cenu nutit. Učitel nebo asistent pedagoga mohou komunikaci těchto dětí s ostatními dětmi aktivně podporovat, třeba iniciováním různých společných aktivit v rámci výuky nebo i mimo výuku. Pokud se dítě se zdravotním postižením do komunikace zapojí, mělo by být za svou aktivitu oceněno. Zároveň je třeba tyto děti soustavně učit různým sociálním dovednostem (více viz Bělohávková, 2012), např. přiměřenému udržování zrakového kontaktu nebo dovednosti, jak zahájit, udržet a ukončit rozhovor. Těmto dětem se musí stále vysvětlovat, co mají v určitých situacích říkat a jak to mají říkat. Sociální fungování dětí s Aspergerovým syndromem se může zlepšovat i tím, že pozorují a napodobují ostatní spolužáky. Je důležité předem dítěti vysvětlit, co je to reciprocita (vzájemnost) a že přátelství nemůže dobře fungovat, když se jeden snaží úporně prosazovat sebe na úkor druhého.

Povzbuzování
ostatních
spolužáků

- Zároveň je třeba povzbuzovat i ostatní děti, aby se snažily vhodným způsobem komunikovat s dítětem se zdravotním postižením. Pokud se jim takovou komunikaci podaří iniciovat a udržet, měly by být i tyto nehandicapované děti učitelem nebo asistentem pedagoga pochváleny.

Zviditelnění
silných stránek

- Dalším způsobem, jak zlepšit postavení a přijetí dítěte s Aspergerovým syndromem ve třídě, je nechat vyniknout některým jeho specifickým schopnostem a znalostem. Spolužáci ve třídě pak mohou ocenit např. jeho vyjadřovací, čtenářské nebo paměťové schopnosti, nebo mohou obdivovat vše, co ví např. o životě pralesních zvířat. Tyto schopnosti a znalosti dítěte s Aspergerovým syndromem může učitel šikovně využívat v rámci různých vyučovacích předmětů a spolužákům je interpretovat jako velký přínos pro celou třídu.

Jeden pedagog
jako spojenec
dítěte

- Dítěti s Aspergerovým syndromem může být přidělen jeden člen učitelského sboru, kterého má dítě rádo a má k němu důvěru. Tento člověk se může stát jakýmsi důvěrníkem a průvodcem dítěte, které se může u něj v určenou dobu zastavit, kdykoliv bude mít nějaký problém.

Aktivita rodičů

- Rovněž rodiče dětí s Aspergerovým syndromem mohou svým dětem pomoci najít kamaráda ze třídy nebo alespoň ze školy. Rodiče se v této souvislosti mohou účastnit, např. jako dobrovolníci, různých aktivit, které škola mimo výuku pořádá. Takové akce mohou rodiče také sami iniciovat a podílet se na jejich organizaci. Při těchto aktivitách se rodiče mohou lépe seznámit se spolužáky dítěte a s jejich rodiči a mohou s nimi navázat přátelské vztahy. Jako kamarády pro své dítě by měli vybírat spíše tiché, klidné, více tolerantní a intelektuálně zaměřené děti.

- Pokud má dítě s Aspergerovým syndromem nějaký specifický koníček nebo nadání, je vhodné ho přihlásit do nějakého zájmového kroužku, nejlépe v rámci jeho školy. I tam si může najít kamarády, kteří se mohou stát významným faktorem pro to, aby se dítě ve třídě nebo ve škole cítilo více přijímané. Podpora zájmů
dítěte

ŠIKANA

CO JE TO ŠIKANA A JEJÍ FORMY

Definice Šikana se objevuje ve třídách bez integrovaných žáků, ve třídách s integrovanými žáky se zdravotním postižením i v jiných skupinách. Slovo šikana pochází z francouzského *chicane*, což znamená *zlomyslné obtěžování, týrání, sužování, pronásledování*. Šikanou lze nazvat chování jedince nebo skupiny se záměrem ublížit, ohrozit nebo zastrašit jiného člověka. Uveďme si různé formy šikany podle P. Ondráčka (2003):

- Typy šikanování**
- Neverbální šikana – výhružná gestikulace, vysílání hrozivých pohledů, ukazování sprostých a ponižujících gest.
 - Verbální šikana – urážení, nadávání, vyjadřování ponižujících komentářů.
 - Vydírání – požadování služby nebo majetku pod různými výhružkami.
 - Pomluvy – systematické a úmyslné šíření negativního hodnocení, polopravd či lží ohledně osobních kvalit, chování, rodiny, zdraví nebo sociální situace člověka.
 - Fyzická šikana – štípání, podrážení nohou, strkání, tahání za vlasy, bití.
 - Sociální šikana – zabraňování účasti na společných aktivitách kolektivu, izolování od druhých.
 - Kyberšikana – urážení, zesměšňování, vyhrožování nebo zveřejňování osobních informací pomocí různých informačních a komunikačních médií.

Pro šikanu je typická nerovnováha sil mezi agresorem a obětí. Tato nerovnováha může být v různých podobách: od fyzické převahy přes početní převahu až po převahu sociální, tedy např. situaci, kdy přítomní svědci pozorovanou šikanu tolerují. Oběť je bezbranná, agresor chce své oběti uškodit úmyslně. Ublížování nebo jiné trýznění probíhá opakovaně, nicméně pokud se jedná o zvláště kruté ublížení, označujeme za šikanu také jednorázovou událost.

JAK ŠIKANU ROZPOZNAT

Šikanování a škádlení Pod pojem šikana má mnoho lidí obvykle sklon řadit veškeré konfliktní a agresivní chování mezi spolužáky v třídním kolektivu. Ale existuje i jakési obyčejné škádlení nebo „zdravé zlobení“, které nelze do šikany zařazovat. Nicméně ani na první pohled nevinné chování bychom neměli přehlížet, abychom mohli zachytit případné projevy vážnější šikany v jejím zárodku. Pro lepší rozlišení si uveďme přímé a nepřímé známky šikany podle metodického pokynu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR k řešení šikanování ve školách a školských zařízeních, č. j. 22294/2013-1:

- Přímé známky šikanování** Přímé známky mohou být tyto:
- Posměšné poznámky na adresu žáka, pokořující přezdívka, nadávky.
 - Kritické, nepřátelsky a pohrdavě pronášené výtky na adresu žáka.
 - Nátlak na žáka, aby dával věcné či peněžní dary šikanujícímu, aby za něj platil.
 - Panovačně pronášené příkazy, které žák dostává od šikanujících.
 - Nátlak na žáka k vykonávání nebo spoluúčasti na nemorálních až trestných činech.

- Honění, strkání, šťouchání, kopání, které nejsou intenzivní, ale oběť je neoplácí.
- Rvačky, v nichž jeden z účastníků je zřetelně slabší a snaží se uniknout.
- Šikanovaný žák se výše uvedeným druhům šikany podřizuje nebo se snaží podrážděně až agresivně bránit.

Nepřímé známky šikanování mohou mít následující podobu:

- Žák je o přestávkách často osamocený, nemá kamarády.
- Při týmových sportech nebo hrách bývá žák volen do družstva mezi posledními.
- O přestávkách vyhledává blízkost učitelů.
- Má-li žák promluvit před třídou, je nejistý a ustrašený.
- Působí smutně, nešťastně, stísněně, mívá blízko k pláči.
- Stává se uzavřeným.
- Jeho školní prospěch se někdy náhle a nevysvětlitelně zhoršuje.
- Jeho věci bývají poškozené nebo znečištěné, případně rozházené.
- Má zašpiněný nebo poškozený oděv.
- Stále postrádá nějaké své věci.
- Odmítá vysvětlit poškození a ztráty věcí nebo má nepravděpodobné výmluvy.
- Mění svoji pravidelnou cestu do školy a ze školy.
- Začíná vyhledávat důvody pro absenci ve škole, více ve škole chybí.
- Má odřeniny, modřiny, škrábance nebo řezné rány, které nedovede uspokojivě vysvětlit.

Nepřímé
známky
šikanování

Jak bylo uvedeno výše, není vždy zcela jednoduché rozeznat šikanu od škádlení. Pro lepší orientaci uvádíme tabulku, v níž jsou shrnuty hlavní rozdíly mezi šikanou a škádlením (Švec a kol., 2007).

Rozdíl mezi
šikanováním
a škádlením

Tab.: Rozdíly v projevech mezi škádlením a šikanováním

Škádlení	Šikana
Žák se může bránit nebo opěťovat.	Pokud by se žák bránil nebo ubližování oplácel, násilí proti němu se vystupňuje.
Žák se baví nebo prožívá lehké naštvání.	Převažují pocity bezmoci, zlosti, strachu, studu a ponížení.
Když dá žák jasně najevo, že mu je škádlení nepříjemné, tak přestane.	Když dá žák jasně najevo, že je mu toto chování nepříjemné, agresori pokračují dál.
Cílem škádlení je zábava pro všechny (i pro toho, kdo je škádlen).	Cílem šikany je zdeptat a zotročit oběť.

OBĚŤ, AGRESOR A SVĚDEK

Zranitelnost
handicapovaných
dětí

Děti se zdravotním postižením tvoří v typologii obětí samostatnou kategorií. Kvůli svému znevýhodnění jsou více předurčené stát se obětí. Mohou být fyzicky odlišné, tělesně neobratné, nosí nemoderní oblečení, objevuje se u nich nějaký druh zvláštního nebo problémového chování, nemají dobré sociální dovednosti, mají často nízké sebevědomí. Z těchto i jiných důvodů mají tito žáci ve škole málo přátel, a tedy i málo potenciálních ochránců. Děti s handicapem jsou také bezesporu větší zátěží i pro učitele, kteří mohou svými, často ne plně uvědomovanými, negativními náznaky směřem k těmto integrovaným dětem spoluvytvářet podhoubí pro možnou šikanu některými spolužáky.

Agresori **Agresory nebo iniciátory šikany** bývají nejen žáci se špatnými studijními výsledky, děti ze sociálně slabších a značně dysfunkčních rodin, ale také žáci na první pohled bezproblémoví, často s vynikajícími výsledky, kteří pocházejí z rodin, jež jsou na první dojem dobře fungující. Uvedme si tři základní typy agresorů podle M. Koláře (1997):

- První typ agresora: hrubý, primitivní, impulzivní, se silným energetickým přetlakem, kázeňskými problémy, s narušeným vztahem k autoritě, někdy zapojený do part páchajících trestnou činností. Šikanuje tvrdě a nelítostně, vyžaduje absolutní poslušnost. V jeho rodině je normou častá agrese až brutalita rodičů.
- Druhý typ agresora: velmi slušný, kultivovaný, narcistní (do sebe zahleděný), zvýšeně úzkostný, někdy se sadistickými sklony v sexuální smyslu. Násilí a mučení je cílené a rafinované, děje se spíše skrytě, beze svědků. Jeho rodiče jsou často velmi důslední, ve výchově vyžadují někdy až vojenský dril bez lásky.
- Třetí typ agresora: „srandista“, optimistický, dobrodružný, se značnou sebedůvěrou, výmluvný, nezřídká ve třídě oblíbený a vlivný. Šikanováním baví sebe i ostatní. V jeho rodině se často objevuje absence duchovních a mravních hodnot, někdy alkoholismus.

Svědci **Svědky** šikany z řad spolužáků popisuje např. B. Coloroso (2003). Jedná se o následující typy:

- „Násilník nohsled“ se šikany aktivně účastní, ale nikdy ji nezačíná.
- „Podporující pasivní násilník“ šikanu podporuje, ale aktivně se jí neúčastní. Posmívá se nebo pokřikuje, ale vždy zůstává stranou.
- „Nepodporující pasivní násilník“ se rád na šikanu dívá, ale otevřenou podporu jí nevyjadřuje.
- „Lhostejnému pozorovateli“ je situace jedno.
- „Potenciální ochránce“ nemá násilí rád, myslí si, že by se oběti mělo pomoci, ale nic neudělá. Do této kategorie spadá většina svědků šikany.
- „Skutečný ochránce“, který zasáhne proti šikaně a pomůže oběti, se vyskytuje zřídká.

Svědci šikany, alespoň většina z nich, s pozorovanou šikanou nesouhlasí a s obětí soucítí. Nedokáží však zasáhnout. Mají často obavy, aby případná pomoc šikanovanému spolužákovi, kterou je obvykle ve třídě nepopulární dítě, nebyla kolektivem vnímána jako přátelství s obětí. Proto svědci z řad dětí raději mluví o tom, že je oběť nezajímá nebo že dotyčný šikanovaný žák je prostě divný. Jejich strach se také týká vystoupení z davu – větší pocit bezpečí jim dává skutečnost, že si jich nikdo nevšímá.

Nejen samotné děti, ale i ostatní (učitelé, asistenti pedagoga, rodiče) by si měli uvědomit, že i v případě, že se šikany aktivně neúčastní, jejich lhostejný postoj k šikaně je staví do role pasivního účastníka. Přebírají na sebe za šikanu tedy určitou zodpovědnost. Mnoho učitelů šikanu úmyslně přehlíží, protože se snaží zbavit odpovědnosti. Jedná se o tzv. tichou podporu šikany. Motivy učitelů jsou v této souvislosti různé, např. šikanované dítě může být jimi neoblíbený žák, nemají chuť zabývat se nepříjemným problémem, šikanu zlehčují nebo naivně doufají, že se vyřeší sama. Tento pasivní přístup však vede jen k tomu, že šikana narůstá a v budoucnosti se tento negativní fenomén bude řešit mnohem obtížněji.

Pasivní postoj
k šikanování

STADIA ŠIKANY

První stadium („zrod ostrakismu“) se odehrává v jakékoliv skupině – všude je někdo neoblíbený, kdo je škádlen a na jehož úkor se dělají „legrácky“. V druhém stadiu („přivrtzování manipulace a fyzická agrese“) si skupina, včetně potenciálních agresorů, najde svého „otloukánka“. Ve třetím a pro preventivní zásah nejdůležitějším stadiu („vytvoření jádra“) se vydělí jádro útočníků, kteří začnou systematicky oběť šikanovat. Ve čtvrtém stadiu („většina přijímá normy“) se šikanování stává nepsanou normou a v posledním, pátém stadiu („totalita neboli dokonalá šikana“) se šikana stává programem, který je integrován do skupinových norem (Kolář, 2011).

Stadia
šikanování

ŘEŠENÍ ŠIKANY

Nejlepším řešením šikany je její předcházení. V této souvislosti mluvíme o programu **primární prevence**, mezi které patří i výše uvedený program pro oznamování diagnózy a aktivity v rámci programu Kruh přátel. Cílem těchto programů je vytvářet a pěstovat pozitivní třídní klima tak, aby k šikaně vůbec nedošlo. Tyto programy může poskytovat samotná škola, nebo je externě nabízejí různé školské nebo nestátní neziskové organizace.

Prevence
šikanování

Dalšími typy prevence jsou sekundární a terciální prevence. **Sekundární prevence** do sebe zahrnuje intervence a programy, které se využívají v případě, kdy se ve třídním kolektivu šikana již vyskytla. Pro odhalení a zastavení šikany je nutná systematická práce s celou třídou. V rámci **terciální prevence** se individuálně pracuje s jednotlivými účastníky šikany – obětí se poskytuje potřebná psychologická pomoc a u agresorů se uplatňují represivní a nápravná opatření.

Kdo šikanu řeší Řešením šikany by se měl zabývat proškolený pracovník školy, nejčastěji metodik školní prevence, který by měl klima ve třídách sledovat. V případě nutnosti by měl umět určit stadium a formu šikanování a rozhodnout, zda bude šikanu řešit jen škola, nebo se přizvou externí specialisté, nejčastěji odborníci z pedagogicko-psychologických poraden (PPP), speciálněpedagogických center (SPC), středisek výchovné péče (SVP) nebo z programů selektivní nebo indikované primární prevence, které nabízejí různé neziskové organizace. Indikovaná primární prevence se v případě šikany zaměřuje na jedince (agresory, oběti a svědky) či na celou skupinu (školní třídu), kde se již šikana v různých stadiích objevila. Snahou je co nejrychleji podchytit problém, správně posoudit a vyhodnotit potřebnost specifických intervencí a neprodleně tyto intervence zahájit (zpracováno podle: <http://www.nuv.cz/vice/vseobecna-x-selektivni-x-indikovana-skolska-primarni>).

Časté chyby Na závěr této kapitoly o šikaně si ještě podle M. Koláře (2005) uvedme některé časté chyby, které se při řešení šikany objevují:

- Při vyšetřování šikany se nebere zřetel na trauma a potřebu mlčenlivosti obětí.
- Berou se vážně falešní svědkové, kteří byli „nastrčení“ hlavním agresorem a jejichž úkolem je ztížení vyšetřování.
- Bezprostředně se konfrontuje výpověď oběti s výpověďmi agresorů.
- Pedagog začne otevřeně vyšetřovat šikanu přímo ve třídě.
- Ředitel si pozve najednou údajné oběti, údajné agresory a jejich rodiče.
- Po vyšetření šikany se naráz pozvou rodiče agresorů se svými dětmi, což často vede k tomu, že se tito rodiče spojí proti „nespravedlivému“ nařčení a s převahou útočí na pedagogy.
- Oběť se nechá odejít ze školy nebo je převedena do jiné třídy a šikanování se dále nevyšetřuje.

ZÁVĚR

Cílem této publikace bylo asistenty pedagoga stručně seznámit s hlavními okruhy problémů souvisejícími s třídním klimatem. Třídní atmosféra, kterou vytvářejí různí lidé a na jejímž spoluutváření se podílí i další faktory, je nesmírně důležitá nejen pro žáky s Aspergerovým syndromem, resp. obecně pro všechny integrované žáky se handicapem. Je důležitá také pro další spolužáky, učitele, další pedagogické pracovníky a konec konců i pro rodiče, pro které by měla být spokojenost jejich dítěte ve třídě také velmi důležitým faktorem pro hodnocení a výběr školy.

Na soustavné a systematické monitorování a kultivování třídního klimatu se v našich školách často zapomíná. A to i přesto, že pro efektivní proces vlastního vzdělávání je prostředí, ve kterém se handicapovaní i nehandicapovaní žáci nacházejí, velmi klíčové. Asistent pedagoga může v této oblasti hrát významnou roli a učinit mnoho užitečného pro zlepšování třídní i školní atmosféry.

LITERATURA

1. BĚLOHLÁVKOVÁ, L. *Rozvoj sociálních dovedností. Metodika práce u lidí s Aspergerovým syndromem*. Praha: APLA Praha, 2012.
2. COLOROSO, B. *The Bully, The Bullied And The Bystander*. Boys Town: Boys Town Press, 2003.
3. ČADILOVÁ, V.; ŽAMPACHOVÁ, Z. *Rozvoj sociálních dovedností u dětí s autismem (pro děti předškolního věku a pro děti se sníženými rozumovými schopnostmi)*. Praha: Pasparta, 2013.
4. ČADILOVÁ, V.; ŽAMPACHOVÁ, Z. a kol. *Specifika výchovy, vzdělávání a celoživotní podpory lidí s Aspergerovým syndromem*. Praha: Institut pedagogicko-psychologického poradenství ČR, 2006.
5. ČAPEK, R. *Třídní klima a školní klima*. Praha: Portál, 2010.
6. KENDÍKOVÁ, J.; VOSMIK, M. *Jak zvládnout problémy dětí se školou? Děti se speciálními potřebami ve škole – praktická příručka pro rodiče, učitele a další odborné pracovníky*. Praha: Pasparta, 2013.
7. KALHOUS, Z.; OBST, O. a kol. *Školní didaktika*. Praha: Portál, 2002.
8. KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011.
9. KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách: příčiny, diagnostika a praktická pomoc*. Praha: Portál, 1997.
10. KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2005.
11. NEWTON, C.; WILSON, D. *Vytváření Kruhů přátel: o vzájemné podpoře vrstevníků*. Praha: Rytmus, 2013.
12. ONDRÁČEK, P. *Františku, přestaň konečně zlobit, nebo...* Praha: ISV nakladatelství, 2003.
13. PEŠEK, R. *Co často zajímá rodiče a učitele dětí s Aspergerovým syndromem*. Praha: Pasparta, 2014.
14. PEŠEK, R. *Integrace dětí s Aspergerovým syndromem a vysokofunkčním autismem do vzdělávacího procesu: zkušenosti rodičů*. Praha: APLA Praha, 2012.
15. PEŠEK, R. *Kyslíková maska pro rodiče dětí s Aspergerovým syndromem*. Praha: APLA Praha, 2013.
16. PEŠEK, R.; PRAŠKO, J.; ŠTÍPEK, P. *Kognitivně behaviorální terapie v praxi. Pro terapeuty, studenty a poučené laiky*. Praha: Portál, 2013.
17. ŠVEC, J.; JEŘÁBKOVÁ, S.; KOLÁŘ, M. *Jak zlepšit vztahy v naší třídě*. Praha: Odyssea, 2007.
18. VALÍŠOVÁ, A.; KASÍKOVÁ, H. a kol. *Pedagogika pro učitele. 2., rozšířené a aktualizované vydání*. Praha: Grada Publishing, 2011.
19. THOROVÁ, K. *Školní pas pro děti s PAS*. Praha: APLA Praha, 2008.
20. THOROVÁ, K. *Výjimečné děti. Aspergerův syndrom*. Praha: APLA Praha, 2007.
21. THOROVÁ, K. *Poruchy autistického spektra*. Praha: Portál, 2006.

Internetové zdroje:

1. Arkáda – sociálně psychologické centrum, o. s. Programy pro žáky ZŠ. Adaptační kurz „Dobrá parta“. Dostupné z: <http://www.arkadacentrum.cz/aktivity-pro-skoly-programy-pro-zaky-zs>, 2014.
2. BĚLOHLÁVKOVÁ, L. Program pro spolužáky dětí s Aspergerovým syndromem (AS). Dostupné z: <http://www.apla.cz/metody-prace/obsah/stanoviska-apla/metody-prace/program-pro-spoluzaky-deti-s-aspergerovym-syndromem-as>, 2012.
3. BRAUN, R. Dotazníky B-3 a B-4. Představení metody a vyhodnocování. Dostupné z: <http://www.ippp.cz/spp/download/studijni-materialy/dotazniky-B3-B4.pdf>, 2014.
4. Fakulta pedagogická, Západočeská univerzita v Plzni. Dostupné z: <http://fpe.zcu.cz/kps/studijni-materialy/SKOPS/sociometrie.rtf>, 2014.
5. Metodický pokyn MŠMT ČR k řešení šikanování ve školách a školských zařízeních. Č. j. 22294/2013-1. Dostupné z: <http://www.prevence-praha.cz/agrese-a-sikana?start=9>, 2014.
6. Prev-Centrum, o. s. Programy primární prevence. Programy selektivní primární prevence. Dostupné z: <http://www.prevcentrum.cz/Primarni-prevence/Selektivni-primarni-prevence>. 2014.
7. Sociometrické dotazníky. Dostupné z: <http://www.pedagoginkluzze.cz/212-sociometricke-dotazniky>. 2014.
8. Sociometrie. Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Sociometrie>. 2014.

PŘÍLOHA

K provádění níže uvedené sociometrické metody (Fakulta pedagogická, Západočeská univerzita v Plzni. Dostupné z: <http://fpe.zcu.cz/kps/studijni-materialy/SKOPS/sociometrie.rtf>.) je třeba mít k dispozici dostatečně velkou místnost, aby každý žák seděl samostatně v lavici. Dále je potřebné mít pro každého žáka jeden očíslovaný jmenný seznam třídy a tabulku pro záznam odpovědí (obr. 1).

Otázka	Čísla vybraných žáků:		
A			
B			
C			
D			
E			
F			

Obr. 1: Tabulka pro záznam odpovědí během sociometrického měření

Učitel, popř. jiná osoba, která sociometrické šetření provádí, řekne v úvodu asi toto: „Uděláme si dnes takový test, abychom zjistili, kdo je ve třídě nejoblíbenější, komu ostatní nejvíc důvěřují, koho mají rádi. Bude to takové hlasování. Budu vám dávat různé otázky a vaše odpovědi zůstanou utajené, nic nebudete podepisovat a nikdo vám nesmí koukat do papíru. Jenom napište do pravého horního rohu své pohlaví (M a Ž). Až spočítám vaše hlasy, tak vám výsledek řeknu, ale jak kdo hlasoval, nebudu vědět ani já, ani nikdo jiný. Nejdřív si vás rozsadím trochu jinak, než sedíte obvykle. Každý si vezměte do ruky tužku a vstaňte.“

Rozsazuje se podle abecedy, střídavě chlapec a děvče – tím se minimalizuje běžná komunikace mezi žáky. Dále se rozdá očíslovaný jmenný seznam žáků s výše uvedenou tabulkou (obr. 1) a je řečeno: „Máte před sebou jmenný seznam třídy s čísly. Vedle tohoto seznamu je tabulka, ve které jsou velká písmena A, B, C, D, E, F, což jsou čísla otázek. Hlasovat budeme tak, že já vždy řeknu otázku a vy do řádku k danému písmenu napíšete číslo spolužáka, který je podle vás takový, jaký jsem řekl/a. Maximálně můžete napsat 3 čísla, do každého okénka vždy jedno číslo. Máte nějaké otázky? Později se už nebudete na nic ptát, kdo bude mít nějaký problém, zvedne ruku a já k němu přijdu.“

A: První otázka: „Kdo ve vaší třídě má nejlepší nápady, s kým je největší legrace?“

„Prohlédni ten seznam a napiš k tomu velkému A číslo – to číslo, které patří klukovi nebo dívce, se kterými je největší legrace. Můžeš psát i ty, kteří tu dnes nejsou, ale máš je v seznamu. Piš to tajně, zakryj si papír rukou, aby nikdo neviděl, co píšeš. Bylo by

dobré, kdybys napsal více čísel. Můžeš napsat maximálně tři čísla do řádku. Čísla děvčat a chlapců, kteří mají nejlepší nápady, se kterými je největší legrace. Pokud se spleteš, stačí chybné číslo přeškrtnout a vedle napsat číslo správné. Kdo je hotov, položí tužku a zakryje to, co napsal, rukou, sešitem nebo něčím jiným, protože to je tajné hlasování. Hotovo?“ Zkontroluje se, zda všichni položili tužku. Jestli ne, lze říci: „Kdo ještě přemýšlí, na toho počkáme, času je dost. Výborně, jdeme dál.“ To je možno opakovat podle situace u každé otázky.

B: Druhá otázka: „S kým ze třídy bys jel/a nejraději na výlet nebo šel/šla do kina?“

„Zase si prohlédni ten seznam a napiš k velkému B to číslo, které patří klukovi nebo děvčeti, se kterými bys jel/a nejraději na výlet nebo šel/šla do kina. Můžeš psát i ty, kteří tu dnes nejsou, ale máš je v seznamu. Piš to tajně, zakryj si papír rukou, aby to nikdo neviděl. Jestli chceš, tak můžeš napsat dvě nebo tři čísla, ty další bych ti škrtl/a. Čísla děvčat a chlapců, se kterými bys nejraději na výlet nebo do kina. A zakryj to, co jsi napsal, protože to je tajné hlasování. Hotovo?“

C: Třetí otázka: „S kým bys určitě nechtěl/a jet na výlet nebo jít do kina?“

„A zase si prohlédni ten seznam a napiš k velkému C číslo toho kluka nebo děvčete, se kterými bys určitě nechtěl/a jet na výlet nebo jít do kina. Můžeš napsat jedno číslo nebo dvě. Ale nepiš víc jak tři čísla. Čísla děvčat a chlapců, se kterými bys určitě nechtěl/a jet na výlet nebo jít do kina. Kdo je hotov, položí tužku. Hotovo?“

D: Čtvrtá otázka: „Vedle koho bys ve třídě rád seděl/a?“

„Znovu si prohlédni seznam a napiš k písmenu D číslo holky nebo kluka, vedle kterých bys rád/a seděl/a. Kdo je hotov, položí tužku. Hotovo?“

E: Pátá otázka: „Vedle koho bys ve třídě určitě nechtěl/a sedět?“

„A nyní naopak napiš do řádku k písmenu E číslo holky nebo kluka, vedle kterých bys ve třídě určitě nechtěl/a sedět. Kdo je hotov, položí tužku. Hotovo?“

F: Šestá otázka: „Kdo má ve třídě největší autoritu?“

„Že má někdo autoritu, to znamená, že ostatní dají na to, co říká, berou ho vážně, dají si od něj poradit. Prohlédni si seznam a napiš k F číslo holky nebo kluka, kteří mají ve třídě největší autoritu, koho např. vysíláte za učitelem nebo ředitelem, když je třeba něco za celou třídu vyjednat, apod.? Můžeš psát i ty, kteří tu dnes nejsou, ale jsou v seznamu. Jestli chceš, napiš ještě jedno nebo dvě čísla, ale nepiš víc než tři čísla. Čísla děvčat a chlapců, kteří mají ve třídě největší autoritu. Kdo je hotov, položí tužku. Hotovo?“ Poděkuje se a papíry se seberou.

Vyhodnocení se provádí zásadně bez pomoci dětí. Je třeba vycházet ze jmenného seznamu žáků, ve kterém sečteme, kolik hlasů kdo dostal v každé položce. Je vhodné rozlišovat, kolik bylo hlasů od dívek a kolik od chlapců. Můžeme sečíst B + D (spolu s otázkou A testují oblibu), C + E testují neoblíbenost a odmítání. Položka F zjišťuje, kdo má ve třídě největší vliv a autoritu. Seznámení třídy s výsledky by mělo být stručné. Bez velké diskuse se sdělí jména „hvězd“, tj. třech až pěti nejúspěšnějších dětí. Celá záležitost se před dětmi spíše bagatelizuje a rozhodně neuvádíme jména těch, kteří dostali záporné hlasy.

O AUTOROVI

Mgr. ROMAN PEŠEK

Pracuje v Asociaci pomáhající lidem s autismem (APLA Praha) jako vedoucí terapeutického a sociálněrehabilitačního centra. Jako terapeut se v rámci APLA zaměřuje na individuální a skupinovou práci s lidmi s Aspergerovým syndromem. Poradensky také pracuje s blízkými osobami těchto klientů. Vystudoval Zdravotně sociální fakultu Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Je autorem nebo spoluautorem řady odborných článků a poradenských publikací. V roce 2004 ukončil výcvik v kognitivně-behaviorální terapii (KBT) a v roce 2013 supervizní výcvik v KBT.

Mgr. Roman Pešek

Metodika práce asistenta pedagoga
Vztahy žáka ve skupině

Výkonná redaktorka prof. PaedDr. Libuše Ludíková, CSc.

Odpovědná redaktorka Mgr. Jana Kopečková

Jazykový redaktor Mgr. Silvie Langerová

Technická redakce VUP

Návrh obálky Zdenka Plocrová

Grafické zpracování obálky Jiří Jurečka

Vydala Univerzita Palackého v Olomouci

Křížkovského 8, 771 47 Olomouc

www.vydavatelstvi.upol.cz

www.e-shop.upol.cz

vup@upol.cz

1. vydání

Olomouc 2015

Ediční řada – Ostatní odborné publikace

ISBN 978-80-244-4707-0

Neprodejná publikace

VUP 2015/0368

Nositel projektu:
UNIVERZITA PALACKÉHO
V OLOMOUCI

Partner projektu:
ČLOVĚK V TÍSNI
O.P.S.

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

ISBN 978-80-244-4707-0